

Jaroslava Janáčková

Prodá se lacino Žlutý pes

aneb

k jubileu Bládkova Lumíru

Je prý to pejsek pravdomluvný a má slabost na tištěné slovo. Kdykoli uvidí, přečte /či jen uslyší/ lež anebo pokrytectví, štěká a vyje a není k utišení.

Vyl prý na vlasteneckého podporovatele českého písemnictví, když se ten důstojný pán ubíral k poradě o rozšíření českých knih, které on sám ani nekupuje, ani nečte.

Žalostně štěkal a vyl, když jeden řečník promlouval o demokracii.

Majitel Žlutého pravdomluvného pejška se prý z útrpnosti k milému zvířeti již vzdal četby Národních listů a redakcím jiných deníků se musel obloukem vyhýbat, aby věrné zvíře netrpělo a neděsilo svým vytím celé ulice. Vyhýbat se musel také Žofínu, kdykoli se tam odbývalo shromáždění mladočechů; vyhýbat se musel dokonce i radnici.

Článek nadepsaný Žlutý pes v Lumíru 1879 pointoval a nabídka na způsob inzerátu:

"Kdo potřebuje pravdomluvného psa?

Dobrý obchod pro poctivé a zbožné lidi.

Prodá se lacino.

Po případě dá se na vychování do některého
z větších žurnálů.

Mohou si jej půjčovati.

V české veřejnosti vůbec konal by dobré služby všude.

Kdo chce psa? Pravdomluvného Žlutého psa?"

To už časopis v rukou Josefa Václava Sládka zahajoval třetí ročník, když groteskní miniaturou Žlutý pes zaútočil proti představitelům veřejného života v tehdejších Čechách, kteří se vydávají za nositele národního a demokratického ideálu, a zatím jsou to šosáci, kteří nevidí nic než vlastní dům a vlastní prestiž. Mezi lháře zařadil výslovně reprezentaci mladočeské strany. To nebyla novinka. Podobně útočil Lumír za Sládkova vedení od samého nástupu a vlastně ještě předtím, když někdejší redaktor almanachu Ruch, muž poznávající Ameriku a po návratu odtud zaměstnaný v letech 1870 až 1875 u Julia Grégra v Národních listech, se chystal konečně se napevno chopit vlastního časopisu.

V ten čas, kdy se rokem 1877 stal jeho redaktorem Josef Václav Sládek, vcházel Lumír už do pátého ročníku. Jeho prvním redaktorem v roce 1873 byl Jan Neruda, získal pro novou tribunu třicet přispěvatelů, ale už v červnu se vedení listu vzdal. Do čela Lumíru se postavilo konzorcium složené z příslušníků mladší generační vlny /Sv. Čech, O. Hostinský, S. B. Heller a J. V. Sládek/. Když pak vratkou existenci Lumíru hodlal Sládek vyřešit tím, že všechny starosti o jeho vydávání vzal na sebe, dal se asi slyšet, že časopis nebude tisknout u Edv. Grégra, jak se dělo dosud. Následovala okamžitá odvěta. Eduard Grégr prohlásil, že bratrovy Národní listy budou Lumír bojkotovat, pakliže tento literární časopis nebude vycházet v jejich tiskárně. Sládek mu 6. prosince 1876 napsal útočně a vyzývavě:

"Kdybych věděl, že smýšlení Národních listů závisí na výdělku, nebyl bych mohl nikdy k věci mladočeské /respektive Vaší/láskou vřelou /přilnouti?/, jako činil jsem po celá léta ... poznal jste, že jsem neústupný a že se nedám zastrašit, i když by všechny české politické listy proti mně hřímaly ... /Pánové?/, je mi v tom

českém národě mocný živel, jemuž Vaše sváry jsou neřestí, kteří slova hádajících se listů nedbají - je velká dosud nevystupující strana, která odsuzuje Vás i je - a strana ta, páni, hlásí se k činu ... mám na zřeteli jen naši českou věc, které přináším oběť kruťejší, než o jaké se Vám, majícím peníze, by zdálo. Pravé české srdce hlásí se ke slovu a Vy jeho tlukot neunavíte. U věci této půjdu za svým srdcem jako vystřelený šíp a já troufám si něco svést, doženete-li mne k tomu - byť to bylo i za leta. V Lumíru zvláště nedám si ničeho vnutiti ani hrozbou, ani lichocením..."

Dopis psaný rukou J. V. Sládka /proto v něm některá slova luštíme s nejistotou, zda čteme správně/ zní jako opovědní list. Jako vyhlášení války, kterou povede krásná literatura proti mladočeské straně a proti tehdejší měšťanské politické reprezentaci jako takové. Slovesná tvorba a spisovatelé se v Sládkových představách měli a mohli stát zvláštní silou, povznesenou nad buržoazní politiku, silou, která je s to čelit vypočítavosti hádajících se politických stran a demoralizaci odtud šířené.

Veřejně a proklamativně bylo tohle řečeno až po letech, v manifestu České moderny. Vzpouora proti měšťácké politice a jmenovitě proti straně mladočeské byla pak nově domýšlena do důsledků sociálních a ideově estetických. Ale to už se blížil konec století, sociálně politické síly, nesoucí reálné záruky budoucích převratů, vystoupily mezitím nad obzor životní praxe a stoupaly rok od roku výš. Sládkův Lumír byl ve svém nástupu předznamenáním manifestu České moderny a jeho první vážnou předzvěstí - i přípravou k tomu vystoupení z roku 1895.

Kritický postoj tvůrců slovesného umění k vrstevnické politice, který koncem roku 1876 zazněl v předešle - a mezi čtyřma očima -, dostal v Lumíru svou spolehlivou a výkonnou tribunu i sociální oporu.

Sociolog Emanuel Chalupný v knize J. V. Sládek a lumírovská doba české literatury /Praha 1916/ vysledoval, jak redaktor a vydavatel Lumíru v jedné osobě chránil spisovatele před zvlí nakladatelů, jak se snažil zvyšovat honoráře, aby se beletristé mohli bez existenčních zábran věnovat literární tvorbě. - V obraně tvůrčí práce šel Sládek ještě dál a jiným směrem. Vstupní ročníky Lumíru rozpoutaly útočnou kritiku české společnosti, její kulturní úrovně a vztahu ke kultuře. Blazeovanou netečnost vůči původní tvorbě sledoval jeden článek hned v 6. čísle z února 1877 až v samém systému hodnot pokládaných za sociálně reprezentativní a přítomných v soustavě školského vzdělání.

Pisatel článku /patrně Sládek sám/ se zamýšlel nad pokleslou prestiží původní české literatury v kruzích domácích vzdělanců. Konstatoval, že u národů porovnatelných s českým /u Maďarů, Poláků, Švédů, Holanďanů a "Dánčanů"/ musí každý, kdo chce být považován za vzdělance, znát vlastní národní literaturu. Naproti tomu v Čechách i lidé prošlí školami myslí víc na svou profesi, na to, co je živí, zatímco ostatní vzdělanostní rozhled podceňují. Speciálně zanedbávají národní písemnictví. Čtou a kupují německou literaturu, zato českou opovrhují a kladou pod svůj horizont. "To je dobré pro ty řemeslníky, rolníky a dělníky," říkají prý si oni odborníci, "kteří si všimáním románů neb jiného pěkného čtení mohou krátiti dlouhé večery; to je dobré pro spisovatele, kteří chtějí čísti tištěné, co byli napsali, ale pro naši jeunesse dorée, pro ten 'krém naší společnosti', pro naše bohaté měšťany a šlechtice nejsou takové zbytečné věci."

Proč utlačený národ přistupuje takto marnotratně ke kulturním statkům, jež by byly s to jej stmelovat "a opět učiniti národem", ptal se pisatel hořkého zamyšlení, a zaútočil na systém školního

vzdělání. Vládnu prý v něm "chlebonosné" obory. Česká literaturu se na středních školách přednáší začást v odpoledních hodinách, aby si žáci i profesori odpočinuli. Učitelů, u nichž "písmena nábíjejí ducha", je poskrovnu, a nejeden ředitel školy všeobecnou bídu, pokud jde o vztah k národní literatuře, zhoršuje svou vlastní přezíravostí. /Jako příklad se uvádí: "Ředitel reální školy v předním jednom městě českém, vida žáka, an si chce z bibliotéky školní půjčiti Němcové Babičku, spustil naň velmi zešířoka, že čte takové 'hlouposti'. On nikdy nic podobného nečetl a stal se přece ředitelem!"/

Když takto pronikl k samým základům společenského opovrhování původní tvorbou, obrátil se Lumír v následujícím ročníku proti "vůdcům národa". Napadl pragmatický vztah politiků ke kultuře, skutečnost, že se ukazují jenom při příležitostech, jež přispívají k jejich popularitě, ale setkáním neokázalým /zato politicky citlivým/ se vyhnou:

"Dne 1. května slavena v Umělecké besedě památka vydání almanachu Máje roku 1858. Zajímavo jest, že se z našich velkých pánů politiků a majitelů národních žurnálů, kteří se přece svou láskou k literatuře tak rádi blýskají, nedostavil nikdo. Nebylať to patrně slavnost dosti veřejná a podávala kromě toho málo naděje, že .národ bude na ně patřit'. Při nejbližší národní procesí uvidíme je všechny se vztyčenou hlavou kráčet v čele a jsme jisti, že si při banketu zadeklaují aspoň dva o literatuře, z které ani slova nečtou a pro jejíž ocenění nemají ani duše, ani smyslu" /Lumír 1878, s. 208/.

Jako orgán spisovatelů a žurnál beletristický sledoval Lumír hlavně sociální rezonanci literární tvorby, ale neomezoval se na ni. Ve zvlášť křiklavých případech upozorňoval také, jak nedobře

si v Čechách stojí česká hudba i domácí výtvarné umění. K premiéře Smetanova Tajemství se v Lumíru z 20. září 1878 vyjádřil sám Sládek. Konstatoval s hořkostí, že prozatímní divadlo při premiéře národní opery bylo víc než z třetiny prázdné /zatímco v Novoměstském divadle hrála "Meiningská společnost" Julia Caesara před vyprodaným hledištěm, v němž nejmiň polovinu míst obsadili Češi/. Na premiéru Tajemství prý z českých "výtečnicků" přišel jenom jeden, za přední politické listy také jeden, a ostatní o události napsali reklamu jako na jakýkoli "šmejda". Obecenstvo se navíc při premiéře zachovalo neslušně, uzavíral kritickou poznámku Sládek, hold skladateli na závěr prý zůstal jenom na studentech, ostatní odcházeli předčasně.

K Sládkově poznámce se nepřímo připojil Jan Neruda, který se otevřených polemik Lumíru zdržoval. Nyní na stránkách časopisu uveřejnil svou kritiku "majninkských". Vyložil, že toto divadlo buduje na komparsu a na davové scéně a potlačuje hereckou individualitu. Obecenstvo, jež takové divadlo chválí - uzavíral Neruda svoje zamyšlení útočivě - neví, co je umění.

Pokud jde o výtvarné umění, Lumír věnoval jistou pozornost veřejným zakázkám a soutěžím týkajícím se sochařských úkolů a architektury. Roku 1879 poukázal na to, že z neznámých důvodů utichla soutěž vypsaná na alegorické sochy pro Palackého náměstí. Na druhé straně prý zase nějaká tajná komise připravuje novou sochu sv. Václava pro Václavské náměstí u Muzea. V této souvislosti nabídal článek Hlas z kruhu výtvarných umělců, aby se ve jménu staré Prahy a jejich uměleckých hodnot dbalo na úpravu nových budov, jejich fasád, na řešení prostranství; sil je prý k tomu dost, jenom je přizvat k účasti. Pravidelněji Lumír sledoval výstavy malířských prací. V souvislosti s Žofínským salómem 1879 se kupříkladu Jan

Lier vyslovil ironicky o přehlídce lepých dívčích tvářích, strnulých výjevů z dějin a žánrových obrázků; pochvalně se zmínil o Chittussim.

Při programovém zájmu o živé literární dění za hranicemi věnoval Lumír ve Sládkových rukou bdělou pozornost písemnictví slovanskému. Čilé informace prostupoval požadavek skutečné vzájemnosti, otázka, nakolik partneři věnují pozornost literárním snahám a dílům českým. V jaké míře práci českých spisovatelů znají a jak o tom piší, co eventuálně překládají atd. Pokud jde o literaturu polskou, Lumír pochválil obrat, způsobený prý návštěvou Adama Asnyka na slavnosti Kraszewského v Praze. Zásluhou tohoto současníka lumírovců ve Varšavě se prý konečně začalo v Polsku psát o českém písemnictví a vznikl tam zájem o další kontakty s českými spisovateli a s jejich tvorbou, líboval si Lumír koncem roku 1879 s čitelnými propolskými sympatiemi. Zato ruským kolegům nepřestával Sládkův orgán ve své nástupní fázi předhazovat vysokomyslné přezírání českých literárních snah i největších děl, když sám včasné informoval o ruské literatuře, a to nejen o žijících klasicích Tolstém, Dostojevském, Turgeněvovi, ale i např. o začínajícím Saltykovu-Ščedrinovi ap. V rozličném postoji k dvěma slovanským literaturám, v Čechách soustavně sledovaným i překládaným, se na stránkách Lumíru z konce sedmdesátých let jistě reflektovalo i dávnější napětí, jež od roku 1863 diferencovalo českou politiku a v každém dalším přeskupování sil se nově ozývalo.

Do sporů básníků s politiky zasáhl v raném Lumíru Jaroslav Vrchlický úvahou o rozdílech mezi projevem politickým a poetickým. Básnictví ukládal zachycovat myšlenku v procesu jejího zrodu, třibení a hledání, a ne veršovat známé základní jistoty, s jakými pracuje netvořivá politika. Pokud básník dbá svého poslání a posta-

vení po boku myslitele a filozofa, dovozoval Vrchlický, nemůže se omezit na jednoduchou řeč, nemůže se spokojit výrazivem lidové písně. Naopak potřebuje pro svoje složité uchopování světa jako problému a hádanky také složitější formy.

Potřebu vyvázat slovesnou tvorbu z měřítek mělkých politických hádek, jaké se právě rozpoutaly boji staročesko-mladočeskými, formuloval jako první z pomájovské generace Otakar Hostinský. /Jeho stať, původně otištěná v německém týdeníku Nation, vydávaném v Praze, vešla ve známost teprve zásluhou M. Jázla, který ji objevil a otiskl v monografii o O. Hostinském z r. 1980./ Sládkův Lumír začal ideje vyslovené Hostinským o tři roky později naplňovat. S důvěrou k básníkům a k umění, i když také s vědomím, že i nejčistší slovo a nejučinnější umělecké dílo jsou krátké na to, aby politiku v národním životě suplovaly.

Když na prahu nového roku bilancoval první ročník svého časopisu, konstatoval J. V. Sládek, že spisovatelé mohou na špatný stav veřejných poměrů a mravů poukazovat, mohou zvat k nápravě, ovšem nejsou s to skutečnost reálně měnit. V novoročním fejetonu napsal: "Vstoupili jsme do nového roku s pramalými nadějemi. Předsevzali jsme si učinit jednou smělý pokus s listem bez protokolované a protežované nakladatelské firmy, bez ohledu na líbí se či nelíbí komu z tříd rozhejčkaných mlčením, škodí-li to či neškodí listu v očích jejích a postaviti se na vzdor všemu, co v obor náš zasahajíc jest zpuchřelé... Nepřičítáme práci této větší důležitost, než jakou skutečně má."

A přece nahněvaný polemik ani při této sebekritické bilanci nepromarnil příležitost zopakovat své zásadní "ale". Opovážlivou smělost Lumíru omlouval dobou, "kdy neproudí námi ani jedna větší

vení po boku myslitele a filozofa, dovozoval Vrchlický, nemůže se omezit na jednoduchou řeč, nemůže se spokojit výrazivem lidové písně. Naopak potřebuje pro svoje složité uchopování světa jako problému a hádanky také složitější formy.

Potřebu vyvázat slovesnou tvorbu z měřítek mělkých politických hádek, jaké se právě rozpoutaly boji staročesko-mladočeskými, formuloval jako první z pomájovské generace Otakar Hostinský. /Jeho stať, původně otištěná v německém týdeníku Nation, vydávaném v Praze, vešla ve známost teprve zásluhou M. Jázla, který ji objevil a otiskl v monografii o O. Hostinském z r. 1980./ Sládkův Lumír začal ideje vyslovené Hostinským o tři roky později naplňovat. S důvěrou k básníkům a k umění, i když také s vědomím, že i nejčistší slovo a nejúčinnější umělecké dílo jsou krátké na to, aby politiku v národním životě suplovaly.

Když na prahu nového roku bilancoval první ročník svého časopisu, konstatoval J. V. Sládek, že spisovatelé mohou na špatný stav veřejných poměrů a mravů poukazovat, mohou zvat k nápravě, ovšem nejsou s to skutečnost reálně měnit. V novoročním fejetonu napsal: "Vstoupili jsme do nového roku s pramalými nadějemi. Předsevzali jsme si učinit jednou smělý pokus s listem bez protokolované a protežované nakladatelské firmy, bez ohledu na líbí se či nelíbí komu z tříd rozhejčkaných mlčením, škodí-li to či neškodí listu v očích jejích a postaviti se na vzdor všemu, co v obor náš zasahajíc jest zpuchřelé... Nepřičítáme práci této větší důležitost, než jakou skutečně má."

A přece nahněvaný polemik ani při této sebekritické bilanci nepromarnil příležitost zopakovat své zásadní "ale". Opovážlivou smělost Lumíru omlouval dobou, "kdy neproudí námi ani jedna větší

myšlénka, kde tepny našeho národního života jdou tak mdle, kde „veřejné mínění“ jest monopolem tří neb čtyř majitelů listu, kde nikdo jiný neodvážívá se neb za zbytečnost pokládá vysloviti, čím vlastně stáněm...”

Báseník a publicista Sládek si byl vědom toho, že "náš národ potřebuje jiného širšího kolbiště, než jest to úzké pole literární", jak se vyslovil v onom novoročním fejetónu z roku 1878. Však také o emancipaci literatury z měřítek malé prosperity a služby národu zápasil celým pojetím svého časopisu. Tiskl na prvních stránkách Lumíru nejlepší rukopisy Jana Nerudy /hned v roce 1877 to byly dvě z povídek malostranských, Jak to přišlo, že... a Figurky/. Knižně vydané Nerudovy práce včasné recenzoval, přičemž je - na rozdíl od Osvěty - charakterizoval jako díla autora moderního. V prvním ročníku Sládkova Lumíru vyšel mj. také Newtonův mozek Jakuba Arbesa, z literatury překládové další Bret Harte, Mark Twain a ukázky z Malých básní v próze Ch. Baudelaira. Předmětem sporu mezi Lumírem a Osvětou v roce 1878 nebyla otázka, zda národu sloužit či nepsoužit, jako spíš kdo současný národ vskutku reprezentuje, co slouží jeho rozvoji a co ho podvazuje. Lidé kolem Osvěty zůstávali i osobně oddaní Národním listům a také jako beletristé a recenzenti si vedli krajně konformně až konzervativně.

Aby nebylo omylu: kriticismus rozpoutaný v publicistických článcích a glosách Lumíru nevyústil do programově pěstované literární kritiky. Té se Sládek zastával i dovolával jen v prvních číslech. Tehdy vytýkal, že vypočítavé a reklamně založené referování posluhující majitelům listů a jejich politickým pozicím není s to tříbit vkus ani podněcovat umělecký výkon. Ale už o málo později své předchozí slovo pro kritiku revidoval. S potěšením konstatoval, že za poslední dva roky přibýlo čtenářů i časopisů, zato se

rozmohlo dogmatické "kritikářství", jež další rozmach literární aktivity v produkci i v recepci ohrožuje. Napsal v té souvislosti v Lumíru 1879: "Kritika vymyslí si směry cizácký a národní a octla se většinou v rukou lidí, kteří pro podstatu literárního tvoření nemají smyslu... Nedegradujeme sami sebe na kupčíky, kteří mají vedle sebe krám a závidějí si prodávání stejného zboží, nedegradujeme se na nádeníky." Dále pak útočně poukázal na politické souvislosti "kritikářství" a vyslovil přání literární práci od onoho pozadí odpoutat: "Dostala-li se vášně na naše pole politické, - v literatuře se tak stát nesní!"

Neminíme v tomto ohlédnutí k počátkům Sládkova Lumíru přeceňovat výpady proti společenskému znevažování a oslabování umění a ani spor básníků s měšťanskými politiky, který se tam koncem sedmdesátých let ozval tónem nejvážnějším a odvážným. Vždyť jsme se ostatně dotkli hranic této vzpoury. Ale to nic nemění na průkopnictví Sládkova časopisu v utváření nového vztahu mezi básníky a veřejností. V něm klíčily revolty, které propukaly o pár let později, a to ještě před nástupem České moderny. Lumír v rukou J. V. Sládka mezi jeho třicítkou a čtyřicítkou byl předpolím nejen pro symbolisty a dekadenty, ale i pro realisty. Mezi nimi se pravdomluvný pes, inzerovaný kdysi, dobře uplatnil.

Jako štafetu pojal svůj časopis J. V. Sládek, když ho koncem století předával mladým. Nové redakci věnoval báseň, jež vyšla v 1. čísle Lumíru v září 1898:

Nové stráží

My staří v boji se smrtí,

vy s žitím v řadě jste první;

nám život nic už vzít nemůže,

od vás žádá daň krve.

Tu daň mu řádně zaplaťte,

jak my jí platili stále,-

a příští stráž ať vystřídá

vás jednou o krok zas dále!

/Objednáno pro LM, vráceno 16. 6. 1987 jako

příliš literárněhistorické./ tak, že pronítá všechny hodnoty člověko-

živního úsilí do nejlepšího času, do zániku, do smrti. Tuto koncepci

víjí Šaldova sbírka Strom bolesti ⁽¹⁹²⁸⁾ do celé symbolické soustavy, již

být stanovena nejvlastnější dominantou celého lidského života: touto

dominantou je takové vzepětí lidské tvůrčí ušlechtilosti, jež může být

ve smrti a jež ve smrti přetrvává, vzrůstá, zvětšuje se. Skrze smrt

je viděn nejen jako nejvlastnější život lidského dramatu, ale zároveň

jako něco, ^{co je negováno,} po je člověkem vstřebáno do nadčasových ideálů, co tvoří

základ vanešenou říší idejí, věčnost, absolutno. Čas je prázdno, které

je být zaplňováno našim nadčasovým. Čas se řítí stále vpřed, ale jeho

smysl je právě v transcendování tohoto slepého proudu. Sart je tu proto,

že člověk pochopil tuto zvláštní dvojsměrnost času: jeho prázdnotu i

ho spěch dobrat se věčnosti, naplnit se, překročit bezbřehý spád vte-

řin, co dává všem větinám smysluplné určení. Nezbytným počátkem

tohoto překonávání řídicího se časem je už to, že si uvědomují jeho prázd-

Vytřesený v celé své prázdno a pusto
vím teprve nyní:
jak nejsm a nikdy jsem nebyl.

/Na Bozím srdci, Strom bolesti/